

УДК 378.091

DOI 10.12958/2227-2844-2022-6(354)-80-85

Ротар Василь Борисович,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри техніки та засобів цивільного захисту

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України,

м. Черкаси, Україна.

mnc_ok777@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5752-5762>

Мигаленко Олексій Іванович,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри техніки та засобів цивільного захисту

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України,

м. Черкаси, Україна.

muhalenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2750-1556>

ДО ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Актуальність теми. Сьогодні в Україні перед закладами вищої освіти поставлено низку нових актуальних завдань. Основними з них є підготовка фахівців, здатних реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; мобільно орієнтуватися у величезному потоці інформації; володіти сучасною культурою наукового мислення [5].

Основні завдання реформування освітнього процесу у закладах вищої освіти – максимально наблизити навчання до запитів часу, підготувати фахівця, що поєднує у собі фундаментальну наукову підготовку з глибокими всебічними знаннями конкретної спеціальності, переконаного в необхідності сумлінного служіння Україні.

Актуальність даних перетворень пов'язана, насамперед, із війною в Україні, кардинальними змінами, що відбуваються у соціально-економічній структурі нашого суспільства, системі соціальних відносин, ділових і міжособистісних зв'язків. Усе це становить основу для оновлення сучасної системи професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку дослідницької діяльності як компонента професійної підготовки знайшли своє відображення в роботах І. Карпаухової, Ф. Савіної, С. Тутарішевої, Т. Торгашина, Е. Федорової, В. Яковлева, А. Ястребова та ін. У них відзначається значимість даного роду діяльності для розвитку інтелектуальних якостей особистості, обґрунтовуються форми і методи її організації у ЗВО.

Особливості сучасної вітчизняної професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту висвітлюють М. Горонескуль, М. Козяр, А. Литвин, А. Майборода, І. Ножко, В. Садковий.

Зміст, форми та методи організації науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти аналізують А. Байлов, О. Литвинов, Н. Уйсімбаєва, В. Чумак та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості організації науково-дослідницької діяльності фахівців у сфері цивільного закладу в процесі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Під час обґрунтування особливостей організації науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців у сфері цивільного закладу ми спиралися на сучасні наукові уявлення вітчизняних та зарубіжних науковців про проблеми розвитку науково-дослідницької діяльності як компонента професійної підготовки.

Основною метою науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти є одержання і використання нових наукових знань із метою створення суспільно корисних наукових результатів, забезпечення якісної підготовки фахівців для відповідних галузей; вирішення комплексних завдань у сфері наукового, технологічного розвитку; упровадження та використання в Україні і на світовому ринку наукових і науково-практичних результатів [1, с. 53].

З'ясовано, що професійна діяльність фахівців у сфері цивільного захисту є багатоаспектною і спрямована на розв'язання широкого спектру завдань та вимагає від них уміння пізнавати, проектувати, моделювати і на основі цього вибирати найбільш доцільні способи вирішення проблем захисту населення.

Основними завданнями закладу вищої освіти, що готує майбутніх фахівців цивільного захисту, у галузі науково-технічної діяльності є здійснення заходів щодо підтримки наукових досліджень молодих учених; ефективне використання наукового і науково-технічного потенціалу вищої школи для вирішення пріоритетних завдань сфери цивільного захисту; розвиток інноваційної діяльності для створення наукоємної науково-технічної продукції та конкурентоспроможних зразків нової техніки і матеріалів для захисту населення в різних надзвичайних ситуаціях тощо [1].

Майбутній фахівець у сфері цивільного захисту має володіти компетентностями, необхідними для підтримання здорових та безпечних умов праці, життєдіяльності людини, забезпечення цивільного захисту, техногенної безпеки, а також мобільно реагувати на надзвичайні ситуації та ліквідувати їхні наслідки.

Акцентуємо увагу на тому, що основне завдання діяльності науково-педагогічного колективу – підвищення якості професійної підготовки фахівців, здатних і готових кваліфіковано вирішувати питання цивільного захисту населення, спроможних професійно оцінювати їх, передбачати, вчасно запобігати виникненню надзвичайних ситуацій, а також бачити близькі та віддалені перспективи розвитку різних напрямів у галузі безпеки людини [2, с. 200].

Фахівцям у сфері цивільного захисту доводиться виконувати різні види професійної діяльності:

- Пояснювати процеси впливу шкідливих і небезпечних чинників, що виникають у разі небезпечної події; застосовувати теорії захисту населення, території та навколишнього природного середовища від уражувальних чинників джерел надзвичайних ситуацій, необхідні для здійснення професійної діяльності знання математичних та природничих наук.

- Вибирати оптимальні заходи і засоби, спрямовані на зменшення професійного ризику, захист населення, запобігання надзвичайним ситуаціям.

- Використовувати у професійній діяльності сучасні інформаційні технології, системи управління базами даних та стандартні пакети прикладних програм.

- Розробляти та використовувати технічну документацію, зокрема з використанням сучасних інформаційних технологій.

- Визначати фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні шкідливі виробничі чинники та аналізувати безпечність виробничого устаткування.

- Застосовувати заходи цивільного захисту: з інформування та оповіщення населення; стосовно укриття населення у захисних спорудах цивільного захисту; щодо евакуації населення

із зони надзвичайної ситуації та життєзабезпечення евакуйованого населення в місцях їх безпечного розміщення.

- Визначати технічний стан зовнішніх та внутрішніх інженерних мереж та споруд для оцінювання відповідності його вимогам цивільного захисту та техногенної безпеки тощо [5].

Окрім володіння високим рівнем професійної кваліфікації, курсант має бути ініціативним, уміти приймати мобільні та оптимальні рішення. Одним із найважливіших засобів підвищення рівня професійної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту є науково-дослідницька діяльність, яка здійснюється курсантами в освітньому процесі в процесі засвоєння навчального матеріалу, виконання науково-дослідницьких робіт, а також самоосвіти та самовдосконалення. Тому науково-дослідницька діяльність курсантів має спиратися на вміння та навички самостійної роботи, яка формується в процесі навчальної діяльності вже з першого курсу навчання в закладі вищої освіти. Науково-дослідницька діяльність курсантів організовується безпосередньо на кафедрах факультетів/інститутів у наукових підрозділах закладу вищої освіти [2–4]. Наголосимо, що планування наукових досліджень і розробок у закладі вищої освіти здійснюється відповідно до основних науково-технічних напрямів даного ЗВО. Основою планування науково-дослідницької діяльності має бути тематичний план науково-дослідницьких робіт [1, с. 184].

Погоджуємося з думкою Н. Уйсімбаєвої, котра наголошує на тому, що

«науково-дослідницька діяльність майбутніх фахівців сприяє здійсненню співпраці викладача і студента в науковому обґрунтуванні окремих ідей і рішень, що мають суттєве значення для розвитку наукового мислення здобувачів вищої освіти, формування їхньої професійної компетентності» [6, с. 245]. У цілому науково-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти є найважливішим складником процесу формування професійної компетентності, у ході якого збільшується обсяг знань і вмінь курсантів відповідно до освітньої програми закладу вищої освіти.

Контроль за науково-дослідницькою діяльністю курсантів із боку викладача і самоконтроль створюють необхідні умови для формування зворотного зв'язку, забезпечують регулювання науково-дослідницької діяльності, внесення змін до форми, методів і засобів її організації. Структура та функції науково-дослідницької діяльності визначаються цілями підготовки майбутніх фахівців із цивільного захисту. Науково-дослідницька діяльність курсантів орієнтована на поглиблення і розвиток професійних теоретичних знань, їх безпосереднє практичне застосування; формування вмінь постановки та проведення самостійних наукових досліджень; залучення курсантів до вирішення актуальних проблем у сфері цивільного захисту; можливість обґрунтованого вибору здобувачами наукового напрямку, у якому найбільш яскраво могли б проявитися їхні здібності; виховання в умовах закладу вищої освіти резерву вчених, дослідників у сфері цивільного захисту.

Першорядна роль у керівництві науково-дослідницькою діяльністю курсантів (особливо на перших курсах), безперечно, належить викладачам. Чітко сформульовані завдання, реальні наукові проблеми у сфері цивільного захисту, інтерес наукових керівників до науково-дослідницької діяльності курсантів стимулюють інтенсивність та якість виконаної роботи курсантами (мається на увазі участь здобувачів у роботі наукових гуртків на факультеті/інституті; у наукових конференціях та семінарах різних рівнів і типів; під час написання курсових, випускових кваліфікаційних робіт, наукових публікацій тощо).

Участь у науково-дослідницькій діяльності є складовою частиною професійної освіти курсанта як майбутнього фахівця у сфері цивільного захисту. Показниками якості вищої освіти є сформованість умінь, навичок та компетенцій здобувача, які він розвиває в результаті повсякденної пізнавальної діяльності та в процесі самоосвіти:

- уміння здійснювати пошук джерел наукової інформації, якісний відбір необхідної інформації в одному чи/або декількох джерелах;

- здатність орієнтуватися у додаткових рекомендованих джерелах (підручниках, методичних рекомендаціях, ресурсах Інтернету тощо);
- здатність здійснювати смислову обробку та аналіз отриманої інформації;
- сформованість навичок письмової фіксації інформації для її подальшого використання у науково-дослідницькій діяльності за допомогою різних видів професійних записів (маємо на увазі різні способи збереження інформаційних матеріалів);
- сформованість навичок публічного виступу, здатність доповідати про результати наукової роботи. Основними формами науково-дослідницької діяльності курсантів є [1; 3; 4]:
- участь у науково-дослідницькій роботі кафедр;
- моделювання надзвичайних ситуацій;
- виконання завдань дослідницького характеру під час проходження практики;
- підготовка наукових доповідей, повідомлень з актуальних питань функціонування системи цивільного захисту; забезпечення пожежної та техногенної безпеки виробничих установок промислових об'єктів; наглядово-профілактичної діяльності у сфері цивільного захисту; порядку проведення аварійно-рятувальних робіт; особливостей професійної діяльності фахівців у сфері цивільного захисту в умовах воєнного стану тощо;
- підготовка наукових публікацій (статей, тез) з актуальних проблем сьогодення;
- участь у розробленні засобів цивільного захисту (протипожежної, аварійно-рятувальної та іншої спеціальної техніки; обладнання, механізмів, приладів, інструментів тощо);
- участь у конкурсах наукових робіт.

У цілому систему науково-дослідницької діяльності курсантів можна умовно розділити на такі етапи:

I. Ознайомлення курсантів з основами наукових досліджень; розвиток навичок самостійної роботи. На цьому етапі відбувається ознайомлення курсантів із формами наукової роботи з урахуванням кафедральної теми науково-дослідницької роботи, на якій планується подальша науково-дослідницька діяльність курсантів. Основними формами науково-дослідницької діяльності курсантів на цьому етапі є: написання рефератів; аналіз інформації з різних джерел/ресурсів; участь у виготовленні навчально-методичного матеріалу (макетів, моделей), у тому числі з використанням можливостей новітніх комп'ютерних та мультимедійних технологій; виконання індивідуальних завдань [1; 2; 6].

II. Включення в дослідницьку роботу. Курсантам можуть доручатися конкретні теоретичні або експериментальні дослідження, моделювання різної складності. Як правило, такі дослідження здійснюються не порізно, а в рамках виконання практичних, лабораторних, курсових і випускових робіт, а також під час проходження виробничої практики. На цьому етапі курсанти готують наукові повідомлення з актуальних питань цивільного захисту, що обговорюються на заняттях, засіданнях проблемних груп тощо. Наголосимо, що професійна та практична спрямованість моделювання підкріплює інтерес до інновацій у професії фахівця у галузі цивільного захисту, навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності здобувачів [2, с. 206].

Потужним стимулом у професійній підготовці, а отже, активізації науково-дослідницької діяльності, є стажування майбутніх фахівців із цивільного захисту в інших ЗВО та участь у міжнародному обміні [2].

Наголосимо, що необхідним в аспекті піднятої проблеми є організація та функціонування наукових гуртків із метою підвищення якості науково-дослідницької діяльності курсантів. Основною метою діяльності таких гуртків є залучення курсантів до фундаментальних досліджень, які здійснюються в межах факультету/інституту, а також використання творчого потенціалу курсантів для вирішення актуальних проблем сучасної сфери цивільного захисту. Акцентовуємо увагу на тому, що викладачі, котрі здійснюють керівництво науковою роботою курсантів, можуть урахувати результати їхньої роботи під час оцінювання навчальних досягнень у процесі заліково-екзаменаційної сесії. Курсанти, які досягли високих результатів у науково-дослідницькій діяльності, висувуються на конкурсній основі на здобуття іменних стипендій, затверджених різними відомствами, організаціями та фондами тощо; відзначаються різними

формами заохочення (подяки, грамоти, дипломи, премії тощо) відповідно до статуту закладу вищої освіти та Положення про преміювання здобувачів освіти.

Випускники, які за період навчання брали активну участь у науково-дослідницькій діяльності, опублікували результати досліджень чи/або отримали призові місця на конкурсах, рекомендуються для вступу до аспірантури та ад'юнктури.

Резюмуючи сказане вище, виокремимо такі завдання науково-дослідницької роботи курсантів:

- інтеграція навчальних занять, практики та науково-дослідницької діяльності курсантів на засадах єдності теорії та практики;
- формування у курсантів стійкого інтересу до наукової діяльності,
- навчання технологіям самостійного вирішення науково-дослідницьких завдань, створення умов для розкриття і реалізації особистісних здібностей; розвиток наукового мислення, поглиблення і закріплення отриманих теоретичних і практичних знань;
- підготовка та подальший розвиток внутрішніх і зовнішніх наукових зв'язків факультету/інституту.

Висновки. Науково-дослідницька діяльність курсантів організовується і проводиться в умовах як аудиторної, так і позааудиторної роботи. В умовах аудиторної роботи науково-дослідницька діяльність здійснюється на навчальних, лабораторних заняттях, що мають дослідницький характер; виконання курсових робіт і проектів, випускових кваліфікаційних робіт. Позааудиторна науково-дослідницька діяльність організовується шляхом участі курсантів у роботі наукових проблемних груп, гуртків, семінарів, конференцій тощо.

Науково-дослідницька діяльність майбутніх фахівців із цивільного захисту у процесі їхньої професійної підготовки ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітньої діяльності і потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Науково-дослідницька діяльність студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та докторантів : довідник молодого вченого / А. В. Байлов, О. М. Литвинов, В. В. Чумак ; за заг. ред. О. М. Головка. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 364 с.
2. Козяр М. М., Литвин А. В. Особливості підготовки фахівців цивільного захисту до діяльності в надзвичайних ситуаціях. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2017. № 15. С. 199–208.
3. Литвин А. В., Руденко Л. А. Актуальність застосування цілісного підходу в сучасній професійній освіті. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. Вип. 10. С. 20–26.
4. Садковий В. П., Горонескуль М. М. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту. *Новий колегіум*. 2016. № 3. С. 18–22.
5. Стандарт вищої освіти України за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в галузі знань 26 «Цивільна безпека», спеціальності 263 «Цивільна безпека», затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 29 жовтня 2018 р. № 1170 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/263-Tsyvil.bezp-bak.31.01.22.pdf>.
6. Уйсімбаєва Н. В. Науково-дослідна діяльність майбутнього фахівця. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. Вип. 88. С. 243–246.

References

1. Holovko, O. M. (Ed.) (2016). *Naukovo-doslidnytska diialnist studentiv, kursantiv, slukhachiv, aspirantiv, adiunktiv ta doktorantiv: dovidnyk molodoho vchenoho [Scientific and research activities of students, cadets, trainees, post-graduate students, adjuncts and doctoral students: guide for a young scientist]*. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian].

2. Koziar, M. M., & Lytvyn, A. V. (2017). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do diialnosti v nadzvychainykh sytuatsiakh [Peculiarities of training of civil defense specialists for activities in emergency situations]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti – Bulletin of the Lviv State University of Life Safety*, 15, 199–208 [in Ukrainian].

3. Lytvyn, A. V., & Rudenko, L. A. (2016). Aktualnist zastosuvannya tsilisnoho pidkhodu v suchasni profesiinii osviti [The relevance of using a holistic approach in modern professional education]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy – Professional education: problems and prospects*, 10, 20–26 [in Ukrainian].

4. Sadkovyi, V. P., & Horoneskul, M. M. (2016). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u sferi tsyvilnoho zakhystu [Peculiarities of professional training of future specialists in the field of civil protection]. *Novyi kolehium – New collegium*, 3, 18–22 [in Ukrainian].

5. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). Standart vyshchoi osvity Ukrainy za pershym (bakalavrskym) rivnem vyshchoi osvity v haluzi znan 26 “Tsyvilna bezpeka”, spetsialnosti 263 “Tsyvilna bezpeka”, zatverdzeni Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29 zhovtnia 2018 r. № 1170 [The standard of higher education of Ukraine for the first (bachelor) level of higher education in the field of knowledge 26 “Civil security”, specialty 263 “Civil security”, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 29, 2018 № 1170]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/263-Tsyvil.bezp-bak.31.01.22.pdf> [in Ukrainian].

6. Uisimbaieva, N. V. (2014). Naukovo-doslidna diialnist maibutnoho fakhivtsia [Research activity of a future specialist]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriiia “Pedahohichni nauky” – Scientific notes of Volodymyr Vinnichenko Kirovohrad State Pedagogical University. Series “Pedagogical sciences”*, 88, 243–246 [in Ukrainian].

Ротар В. Б., Мигаленко О. І. До питань організації науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту

У статті висвітлено особливості організації науково-дослідницької діяльності фахівців у сфері цивільного закладу, завдання науково-дослідницької роботи курсантів. Проаналізовано основні форми науково-дослідницької діяльності курсантів.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, курсант, заклад вищої освіти, фахівець у сфері цивільного захисту.

Rotar V., Myhalenko O. To questions of organization of scientific and research activity of future experts in the field of civil protection

The article highlights the peculiarities of organization of scientific and research activity of specialists in the sphere of civil institution, the task of scientific and research work of cadets. The main forms of research activity of cadets are analyzed.

Key words: research activity, cadets, higher education, specialist in the field of civil protection.

